

Aanwezige leden: Berghuis, Dijkstra, Dölle, Van Egmond, Geljon, Hannessen, Hokke, Ten Hove, Hupsch, Van Loon, Oosterhuis, Van Reisen, P. Rose, Roukema, Rouwhorst, Tevel, A. Troost, J. Troost, Vos, Van Waarden, Van Willigen, Wartena, Witkamp.

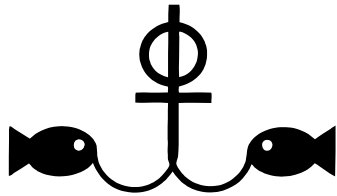
In de **ochtendlezing** praatte prof. dr. Leonard Rutgers (UU) ons bij over de nieuwste methoden in archeologisch onderzoek in zijn lezing *Archeo-genetica: een nieuwe manier om het verleden te bestuderen*.

De vroegchristelijke archeologie is lang gehinderd geweest door de wet van de remmende voorsprong. Na Bosio's monumentale *Roma sotterranea* bleven veel van zijn navolgers zich in diens voetsporen voornamelijk met Rome, de catacomben en een theologische insteek van de archeologie bezighouden. Nieuwe methoden werden (en worden) nog maar weinig toegepast. En dat terwijl de ontwikkelingen snel gaan! De belangrijkste daarvan is de aDNA-revolutie. Hiermee zijn aansprekende resultaten geboekt, zoals uitsluitel over de herkomst van de Hunnen en Etrusken.

Na het in kaart brengen van het volledige menselijke genoom in 2000, was Rutgers een pionier op het gebied van de toepassing van DNA-onderzoek op de vroegchristelijke wereld in zijn project in de Callixtus-catacomben (2004-2008). Door de verhouding van stikstof en koolstof in botten te bepalen kon het dieet in kaart worden gebracht. Het eigenlijke DNA-onderzoek leverde echter niets op, naar later bleek vanwege kwalitatief laagwaardig materiaal. De kwaliteit van resten uit de catacomben maakt het ook nu nog lastig om er DNA-onderzoek toe te passen. In onderzoek naar de oudheid in bredere zin, maakt DNA-analyse vooral sinds 2015 een exponentiële groei door en de methode is nu ook breed geaccepteerd. Rutgers benadrukte dat er ook geen wonderen van moeten worden verwacht: DNA-analyse is een aanvulling op meer traditioneel onderzoek, geen vervanging ervan.

In zijn huidige onderzoeksproject brengt Rutgers de genetica van de Joodse gemeenschap tussen de 1^e eeuw en 1500 in kaart, in samenwerking met David Reich die een spil is in het wereldwijde DNA-onderzoek naar de oudheid. De eerste resultaten komen van de Middeleeuwse Joodse gemeenschap in Erfurt, een van de grootste in het Heilige Roomse Rijk. Bij onderzoek naar de Joodse begraafplaats zijn het geslacht van de overledenen, familieverbanden en de herkomst van de begravenen in kaart gebracht. Het DNA-onderzoek lijkt het traditionele beeld van Joden die vanuit Israël via Zuid- en Noord-Italië naar het Rijnland kwamen te bevestigen. Het is echter nog niet duidelijk of er sprake is van continuïteit van de laatantieke Joodse gemeenschappen of immigratie uit het Zuiden. De genen van de huidige Joodse gemeenschap zijn nagenoeg identiek aan die van de Joden uit 1400 in Erfurt, wat aangeeft hoezeer de gemeenschap haar eigenheid altijd gekoesterd heeft.

Er ontspon zich een levendige discussie over onder meer de ethische kant van

botonderzoek en Rutgers' toekomstige plannen voor DNA-onderzoek, waarvoor hij in (constructief) gesprek is met het Vaticaan.

Na de lunch sprak Jacqueline Troost een mooi en treffend **in memoriam** uit over Mariëtte Stoelinga, die ze al tijdens haar studie had leren kennen (beiden waren student bij Christine Mohrmann) en met wie ze vaak samen naar onze vergaderingen kwam.

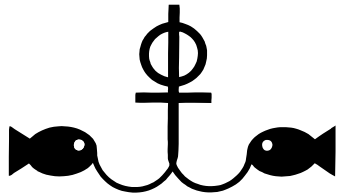
In de **middaglezing** onderhield Piet-Hein Hupsch ons over *Gregorius van Nyssa's Over de ziel en de verrijzenis en Plato's Phaedo*.

De Griekse bisschop en kerkvader Gregorius van Nyssa (335-394) beschrijft in zijn dialoog *Over de ziel en de verrijzenis* (380-385) het gesprek met zijn oudere zus en 'kerkmoeder' Macrina (324-379) in de laatste uren van haar leven. Macrina had in de oudheid een grote reputatie als filosofe. Haar broer Gregorius is weliswaar niet een van de vier Oosterse kerkvaders, maar wordt wel al sinds de 8^e eeuw in de Oosterse kerk als vader der vaders geëerd.

De filosofisch getinte dialoog toont hun gezamenlijke onderzoek van het sterven en resulteert in een christelijke visie op de onsterfelijke ziel en op het mysterie van de lichamelijke verrijzenis. Tegelijkertijd is de dialoog ook een troostrede voor nabestaanden en leerboek over de kunst van het sterven. In haar uitleg is Macrina de christelijke pendant van Socrates in Plato's *Phaedo*. Die dialoog gaat over de laatste uren van Sokrates. Phaedo vertelt aan Echekrates hoe Sokrates de huilende Xanthippe wegstuurt en met zijn volgelingen over het sterven van de mens spreekt. In handschriften heet de dialoog 'Over de ziel'. De dood wordt gepresenteerd als een bevrijding van de ziel uit het lichaam. Het leven van een wijsgerig mens, dat wordt gekenmerkt door deugdzaamheid, bereidt daarop voor.

Hoewel Gregorius Plato duidelijk navolgt, zijn er toch ook opvallende verschillen tussen de werken. Zo spreekt Plato alleen over menselijke uitspraken, terwijl Macrina zich vaak beroept op christelijke, door God gegeven, argumenten. Bovendien onderwijst zij als vrouw een man, die ook nog bisschop is. Opmerkelijk genoeg wijst Macrina haar broer terecht als hij zich laat gaan in zijn verdriet, zoals bij Plato Sokrates aan zijn leerlingen het slechte voorbeeld van de emotionele Xanthippe voorhoudt. De man-vrouw verhouding wordt door Gregorius dus omgedraaid, juist Macrina vertegenwoordigt de ratio. Een andere parallel met Plato is het overnemen van Diotima's rol door Gregorius. Aangezien Macrina Gregorius inleidt in het mysterie van de verrijzenis fungeert ze ook als vrouwelijke mystagoog.

Gregorius probeert de antropologie van het Griekse denken te integreren in het christelijke denken, een vermenging die door paus Benedictus in zijn (vooral om andere redenen) beroemde rede in Regensburg hogelijk werd geprezen. Daarbij verbindt

Gregorius het Aristotelische idee van de ziel als levend beginsel met het Platoonse idee van de ziel als kennende geest.

Ten tijde van de dialoog heeft Gregorius zijn zus al 8 jaar niet gezien. Na haar overlijden schrijft hij eerst haar biografie, waarin de kiem van de dialoog al besloten ligt. De historiciteit ervan is moeilijk te beoordelen. Gregorius' dialoog is het tweede deel van een drieluik, waarvan *De opificio hominis* (op dit moment door Hupsch vertaald) over de schepping gaat en het derde deel over kinderen die vroegtijdig het leven verlaten (*De infantibus praemature abreptis*).

De thematiek van Gregorius' dialoog is ook voor mensen van deze tijd relevant, bijvoorbeeld in het bieden van troost bij het sterven (van een geliefde), het vraagstuk van reïncarnatie, de rol van menselijke hartstochten of het herstel ten goede van heel de schepping (*apokatastasis*). De hele mensheid is namelijk al geschapen door God in het begin (*pleroma*); het wachten is op de voltoering van die hele schepping, die zich geleidelijk voltrekt. Wanneer alle mensen geboren zijn, breekt het einde der tijden aan. Tot die tijd blijft de mens eindeloos doorgroeien tot God, zelfs na de dood. Gregorius benadrukt dan ook dat er veel verkeerde ideeën over God bestaan en dat we vooral veel niet weten.

Bestuursmededelingen

- ✚ De voorzitter deelt mee dat de secretaris een nieuwe termijn op zich zal nemen en ook recentelijk vader is geworden van Timon Iskander.
- ✚ Met veel dank aan Joop van Waarden en Piet-Hein Hupsch (en de penningmeester die al bijna 40! jaar in functie is) is de kascontrole verricht en de jaarrekening is goedgekeurd.
- ✚ Hierbij worden alle leden opgeroepen hun **contributie** van €30,- voor 2025 te voldoen op onderstaand rekeningnummer.
- ✚ Het lustrumcongres over de wetenschappelijke nalatenschap van Christine Mohrmann wordt in het najaar van 2026 gehouden. Meer informatie over de precieze data en locatie volgt binnenkort.
- ✚ De eerstvolgende vergaderingen staan gepland voor 11 oktober 2025 en 14 maart 2026.

Met hartelijke groet,
Roald Dijkstra, secretaris

Adres: Oude Nonnendaalseweg 180, 6542 WX Nijmegen
Contact: roald.dijkstra@ru.nl - 06-20534884
Financiën (ter informatie): NL28 INGB 0004 3206 72
t.n.v. Stichting voor Oudchristelijke Studiën

U kunt het programma ook terugvinden op <https://www.oudchristelijkestudien.nl>.